

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2016

Zdieľaná ekonomika

V čase, kedy na svetové trhy znovu vstupuje protekcionizmus a regulácia, keď demokraticky zvolené vlády vládnu spôsobom, ktorý obmedzuje fungovanie slobodného trhu a ospravedlňujú svoje konanie ochranou spoločenských záujmov či hodnôt, v čase keď sa tvorí čoraz viac regulácie na nadnárodnej úrovni – v tom istom čase prichádza zároveň odpoveď neviditeľnej ruky trhu v podobe tzv. “sharing economy”, alebo zdieľanej ekonomiky. Pojem “sharing economy” bol najmä spočiatku podľa wikipédie previazaný s online priestorom: *“Sharing economy is an umbrella term with a range of meanings, often used to describe economic and social activity involving online transactions.”*¹ Postupne však nadobudol význam v širšom kontexte, v kontexte akéhosi “demokratizovaného trhu” služieb: *“However, many commentators assert that the term is still valid as a means of describing a generally more democratized marketplace, even when it's applied to a broader spectrum of services”*². Práve takto poskytované služby a ich spotreba budú predmetom tejto eseje.

Podobne, ako Adam Smith popísal v pred-industriálnom veku spoločenskú deľbu práce ako základný zdroj bohatstva národov, je teda možné popísať aj fenomén “deľby spotreby”. Adam Smith ukázal, ako a vďaka čomu je možné produkovať viac, lepšie, efektívnejšie. Za hlavné príčiny zefektívnenia práce označil nárast schopností každého jedného pracovníka, úsporu času a vynájdenie početných strojov, ktoré uľahčujú prácu.

*“This great increase of the quantity of work which, in consequence of the division of labour, the same number of people are capable of performing, is owing to three different circumstances; first, to the increase of dexterity in every particular workman; secondly, to the saving of the time which is commonly lost in passing from one species of work to another; and lastly, to the invention of a great number of machines which facilitate and abridge labour, and enable one man to do the work of many.”*³

Deľba práce teda zefektívňuje proces produkcie na strane ponuky. Na druhej strane deľba spotreby zefektívňuje využitie už existujúcich zdrojov a maximalizuje konzumný úžitok, alebo konkrétnejšie, mieru využitia už nadobudnutého tovaru resp. majetku, na strane dopytu.

Zdieľanie majetku sa odohráva často v čase, keď ho vlastník tohto majetku nepotrebuje, a teda mu neprináša žiaden úžitok. Napriek tomu, že majetok nebol nadobudnutý za primárnym účelom, aby prinášal zisk, zdieľanie z neho robí ziskové aktívum, bez straty jeho pôvodnej

¹ Zdroj: L5, preklad z angličtiny

² Zdroj: L5, preklad z angličtiny

³ Zdroj: L1, preklad z angličtiny

funkcie. Tým, že sa o užívanie svojho majetku vlastník podelí s inou osobou a je za to nejakým spôsobom kompenzovaný (finančne alebo nefinančne), zvyšuje svoj úžitok za cenu často iba minimálneho navýšenia nákladov. Na druhej strane stojí osoba s dopytom po konkrétnej službe a tento dopyt je naplnený. Vzniká tak nový trh, ktorý nie je pod vplyvom existujúcej regulácie, čelí nízkym bariéram vstupu a výstupu a dokáže napĺňať viac potrieb a vytvárať viac úžitku (úžitku sa ešte budeme venovať nižšie), než je tomu na regulovanom trhu.

Zaujímavým faktom je, že samotné zdieľanie, skôr než sa stalo zárobkovou aktivitou, ako napríklad pri spoločnostiach Airbnb či Uber, fungovalo už oveľa skôr v nezárobkovej forme. Spočiatku k tomu dochádzalo najmä v uzavretých spoločenstvách (napr. neformálne dohodnuté poskytnutie ubytovania svojim známym, ktorí prišli na návštevu mesta), najmä s nástupom internetu však akcelerovalo zdieľanie aj mimo spoločenstiev. Začali sa vytvárať zdieľajúce spoločenstvá ľudí z rôznych kútov sveta, medzi ktorými do času využitia zdieľaného majetku nebola žiadna priama interakcia. Ako príklad je možné uviesť komunitu Coachsuring, ktorá vznikla oveľa skôr než sa presadila jej komerčná alternatíva Airbnb. V rámci komunity Coachsuring ľudia po celom svete začali zdieľať svoje príbytky a poskytovať nocľah často celkom neznámym ľuďom z komunity, pričom neočakávali žiadnu monetárnu protihodnotu. Slovom A. Smitha: *“How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it, except the pleasure of seeing it.”*⁴ V inom ponímaní sa to dá označiť za barterový obchod – jedna protistrana poskytne nocľah, prípadne služby bezplatného sprievodcu, zatiaľ čo druhá strana poskytne svoju prítomnosť, spoločnosť, rozhovor a pod. Významným faktorom je, že takýto sekundárny trh sa vytvoril mimo existujúceho regulovaného trhu, založený výlučne na dôvere a odporúčaní trhových účastníkov – čiže princípe dobrovoľného rozhodovania sa a individuálneho konania.

Účastníkom tohto trhu sa môže stať ktokoľvek, kto sa zaregistruje v komunite a je ochotný akceptovať jej pravidlá, pričom a priori neexistujú žiadne významné vstupné bariéry. Takisto sa počet účastníkov, konkrétni účastníci a intenzita ich zapojenia do trhového diania môžu pomerne dynamicky meniť. Pritom je takýto trh v priamom kontraste s regulovaným trhom, kde je od každého účastníka vyžadované splňať početné požiadavky a štandardy, aby mohol

⁴ Zdroj: L1

vôbec byť poskytovateľom služby na tomto trhu. Keď sa už stane jeho legitímnym účastníkom, má motiváciu na trhu zotrvať a pravidelne sa zapájať do transakcií. Takisto, ako podotkol Adam Smith, snaží sa zachovať si svoje nadobudnuté privilégia, a tak koná často skôr v neprospech spotrebiteľov: *„People of the same trade seldom meet together, even for merriment and diversion, but the conversation ends in a conspiracy against the public, or in some contrivance to raise prices. A regulation which obliges all those of the same trade in a particular town to enter their names and places of abode in a public register, facilitates such assemblies. It connects individuals who might never otherwise be known to one another, and gives every man of the trade a direction where to find every other man of it.“*⁵

Každá regulácia tak podporuje vytváranie akýchsi exkluzívnych klubov, resp. cechov, zamedzujúcich plnému rozvinutiu sa konkurenčného trhu. Takže nie je prekvapením, že práve z regulovaného prostredia prichádza snaha regulovať novovzniknutú zdieľanú ekonomiku a táto požadovaná regulácia je priamo zameraná na zníženie konkurenčných tlakov a tej konkurencie, ktorú zdieľaná ekonomika kreovala.

Na Slovensku je zdieľaná ekonomika iba v základoch. Už teraz sa však ozývajú hlasy, ktoré sa snažia postaviť ju do pozície čiernej ekonomiky, ako napríklad nedávno usporiadaný protest vodičov taxíkov, ktorí sa ohradili voči novej konkurencii a upozorňovali na to, že sú na nich zákonom kladené vysoké nároky vo forme rôznych povinných školení. Otázne je však, či sú tieto nároky vôbec potrebné a oprávnené, alebo iba vytvárajú bariéry pre vstup nových účastníkov na trh.

Vlna nevôle voči službám sharing economy sa zdvihla až v momente, keď jej účastníci začali dosahovať objemy a zisky, teda sa stali konkurenciou existujúcim službám. Služby Airbnb, Blablacar a Uber začali spotrebiteľia využívať ako alternatívu k hotelovému ubytovaniu resp. autostopu a taxi službe. Avšak napriek tomu, že pôvodní poskytovatelia na trhu musia dodržiavať rôzne pravidlá týkajúce sa poskytovania služieb, čo ich voči neregulovaným konkurentom relatívne znevýhodňuje, zatiaľ nie je preukázané, že by absencia množstva pravidiel viedla k nižšej kvalite ponúkanej služby. Práve naopak, spätná väzba hovorí skôr o opak.

Vychádzajúc z predpokladu, že prenocovanie v súkromnom obydlí dáva spotrebiteľovi minimálne rovnaký úžitok v úmere k nákladom ako prenocovanie v hotelovom zariadení a jazda autom firmy Uber je z pohľadu úžitku rovnocenná s jazdou taxi službou, bude tak

⁵ Zdroj: L1

vytvorený nový úžitok pre spotrebiteľa, keďže na trh vstupujú noví poskytovatelia. Ceny za hotelové / taxi služby ceteris paribus musia následne alebo poklesnúť, nakoľko sa zvýši ponuka, alebo pri súčasnom vzraste dopytu sa zvýši objem trhu a tým pádom bude uspokojené väčšie množstvo potrieb – čím vzrastie úžitok rovnako na strane ponuky, ako aj dopytu.

Dalo by sa teda povedať, že na trh sa so zdieľanou ekonomikou vracia reálna konkurencia. Zdieľaná ekonomika je tým činiteľom, ktorý vytvára dočasnú nerovnováhu na trhu, aby tak celý trh posunul bližšie smerom k rovnovážnemu ekvilibriu. Noví poskytovatelia na trhu prinášajú konkurenčný tlak na zaužívaných poskytovateľov, čo spôsobuje pokles cien a/alebo zvyšovanie kvality poskytovanej služby. Momentálnu výhodu majú noví účastníci trhu, ktorých regulácie finančne nezaťažujú natoľko, ako etablovaných. To, čo bolo bariérou vstupu na trh, a teda ochranou inkumbentov, sa zrazu mení na bremeno doterajších poskytovateľov týchto služieb. A zatiaľ čo vládna moc sa snaží spotrebiteľa ochrániť pred „zlými“ finančnými trhmi a firmami, spotrebiteľ sám si dobrovoľne vyberá menšiu ochranu a lacnejšie ceny v zdieľanej ekonomike.

Možné reakcie na vzniknutú situáciu sú v princípe dve. Po prvé, je možné prinútiť zastrešovateľov zdieľanej ekonomiky⁶, aby dodržiavali rovnaké pravidlá ako existujúci poskytovatelia, a teda uplatniť existujúcu reguláciu aj na nových účastníkov trhu. Takéto hlasy sa ozývajú predovšetkým z radov inkumbentov, teda na Slovensku najmä taxi služieb (keďže ostatné formy zdieľanej ekonomiky sa ešte nestihli etablovať natoľko, aby boli vážnymi konkurentami vo svojom odvetví). Po druhé, je možné doregulovať. Takýto návrh by postavil etablovaných účastníkov do priamej konkurencie s novými. Krátkodobo by sa menej efektívni a pružní poskytovatelia služieb dostali do ťažkostí alebo zbankrotovali. To sa však dá považovať za očistnú silu voľnej konkurencie. Dlhodobu sa však jedná o lepšie riešenie, nakoľko sa prostredníctvom voľnej konkurencie odstráni nedostatok efektivity na súčasnom regulovanom trhu a bude naplnený väčší objem potrieb resp. existujúce potreby budú naplnené za nižšiu cenu.

Častým argumentom odporcov služieb zdieľanej ekonomiky je, že poskytovatelia služieb neodvádzajú dane štátu, a preto treba zakázať takýto spôsob poskytovania služby. Tento argument je však fundamentálne nesprávny, nakoľko efektívnosť výberu daní je predovšetkým otázkou štátneho kontrolného mechanizmu. Rovnako existujú aj iné oblasti, kde je alebo bol

⁶ Slovo zastrešovateľ je použité zámerne, nakoľko konkurenciu nepredstavujú samotné firmy ako Uber či Airbnb, ale sieť ich členov.

výber dane problémom, napr. pri výbere daní z prenájmov nehnuteľností, a predsa tieto zakázané neboli.

Kľúčovou otázkou je aj to, či sa dá služba považovať za zárobkovú činnosť. V prípade zdieľania cestovných nákladov cez spoločnosť Blablacar sú pravidlá nastavené takým spôsobom, že najvyššia požadovaná cena je limitovaná na obhájiteľné náklady za konkrétnu trasu. Keďže teda nie je vytvorený zisk, odplata užívateľa služby sa považuje za refundáciu časti nákladov poskytovateľovi a nie za príjem. Celkovo však vznik daňovej povinnosti nie je legislatívou jasne definovaný a záleží od konkrétnej formy zdieľania. V prípade Airbnb a krátkodobého prenájmu nehnuteľnosti je možné oporu hľadať v zákonoch o prenájme nehnuteľností. Rovnako na základe existujúcich zákonov je ťažké jednoznačne rozlíšiť, kedy poskytnutie lôžka hosťovi znamená zárobkovú činnosť a kedy príspevok na vzniknuté náklady. V tomto smere teda zaostáva daňová legislatíva, čo však nie je dôvodom na zákaz alebo reguláciu.

Samotné zdieľanie je plne v súlade so zákonom o ochrane vlastníctva. Zdieľaná vec je totiž vo vlastníctve konkrétneho človeka, ktorý do jej vlastníctva investoval svojou vlastnou prácou alebo nasadením vlastného kapitálu zarobené a zdanené zdroje. Toto jeho vlastníctvo je garantované štátom a vlastník je oprávnený s ním nakladať podľa svojho uváženia, pokiaľ neobmedzuje práva druhých. Občiansky zákonník SR definuje ochranu vlastníctva takto: *„Vlastník je v medziach zákona oprávnený predmet svojho vlastníctva držať, užívať, požívať jeho plody a úžitky a nakladať s ním.“*⁷

Adam Smith rovnako vo svojom známom citáte zdôrazňuje, že zasahovanie do štátu do využitia majetku súkromných osôb je nerozumné: *„Štátnik, ktorý by sa pokúsil nariaďovať súkromným osobám, ako by mali použiť svoj kapitál, nielenže by na seba bral úplne zbytočnú starosť, ale osoboval by si právomoc, akú nie je možné bez nebezpečenstva zveriť nielen žiadnemu jednotlivcovi, ale ani celej rade a ktorá by nebola nikde tak nebezpečná ako v rukách človeka, ktorý by bol tak pochabý a trúfaly, že by sa cítil povolaný ju vykonávať.“*⁸

Na Slovensku zdieľaná ekonomika môže odštartovať celý rad ozdravných procesov, z ktorých niektoré sa prejavujú už dnes. Najvýznamnejšou je obnova dôvery v spoločenstve, ktorá je tiež jedným zo základných predpokladov fungujúceho trhu. Ľudia zdieľajú byt, cestu autom

⁷ Zdroj: L4

⁸ Zdroj: L2, preklad z češtiny

a iné s ľudmi, ktorých priamo nepoznajú, dôverujú však ich dobrému úmyslu a hodnoteniam iných účastníkov zdieľaných služieb.

Ďalším prínosom je efektívnejšie využívanie existujúcich zdrojov. Napríklad človek, ktorý pravidelne cestuje z Košíc do Bratislavy, môže odvieť svojim autom ešte niekoľko ďalších ľudí, ktorí by inak tiež sadli do svojich aut. Cestujúcim bez vlastného auta Blablacar prináša možnosť za nižšiu alebo rovnakú cenu ako je cena autobusového lístka dopraviť sa v rýchlejšom čase a väčšom pohodlí do svojej destinácie. Dochádza teda k prepojeniu účastníkov trhu za účelom úspory.

Využívanie zdieľanej ekonomiky nie je bez rizík a nevýhod, ako napríklad riziko cesty s nespoľahlivým vodičom či ubytovanie v neupratanom byte. Tieto riziká však nie sú vylúčené ani v regulovanom svete. Navyše spotrebiteľ sám by mal mať právo rozhodnúť sa, nakoľko mu je ochrana pred takýmito rizikami dôležitá.

Zdieľaná ekonomika tak vracia do spoločnosti princípy voľného trhu v čase, keď sa stáva ekonomika čoraz viac regulovanou. Alebo slovami Milтона Friedmana: „*Indeed, a major source of objection to a free economy is precisely that it... gives people what they want instead of what a particular group thinks they ought to want.*“⁹

⁹ Zdroj: L3

Literatúra

L1 - Smith, Adam (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. 1 (1 ed.). London: W. Strahan. via Google Books (accessed via <https://www.marxists.org/reference/archive/smith-adam/works/wealth-of-nations/book01/ch01.htm> on November 26, 2016)

L2 - Šíma, Josef (2003). Adam Smith semper vivus. Praha, Str.19.

L3 - Friedman, Milton. Capitalism and Freedom. 3rd Edition, Chicago; Londýn : University of Chicago Press, 2002. str. 208.

L4 - § 123 Občianskeho zákonníka SR

L5 - https://en.wikipedia.org/wiki/Sharing_economy (accessed on November 26, 2016)

L6 - <https://www.brainyquote.com/quotes/quotes/m/miltonfrie153352.html>

L7 - Konzervatívny inštitút (2016). Akadémia klasickej ekonómie. (lekcie a literatúra)